

KUML



ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
1952

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1952

*With Summaries in English
Mit deutschen Zusammenfassungen*

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
1952

Forside: Stabelhøje ved Agri på Mols

Redaktion:
P. V. GLOB

Copyright 1952
by
Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark
by
Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Clicheer:
Hammerschmidt — Århus

Jysk Arkæologisk Selskab

satte dette Kuml

for

THERKEL MATHIASSEN

på 60-årsdagen

5. IX. 52

og gav det følgende

INDHOLD

<i>Johannes Brøndsted: Forord</i>	6
<i>Mogens Ørsnes-Christensen: En gravhøj i Sevel sogn</i>	9
<i>Elise Thorvildsen: Menneskeofringer i oldtiden</i>	32
<i>Anders Kragh: Stenalderens flintteknik</i>	49
<i>Sigvard Skov: Et middelalderligt skibsfund</i>	65
<i>Hans Norling-Christensen: Gravfund fra Borritshoved</i>	84
<i>P. J. Riis: En jydsk antiksamling</i>	93
<i>S. Vestergaard Nielsen: Stendyngegrave fra jættestuetid</i>	109
<i>Peter Riismøller: Frøya fra Rebild</i>	119
<i>Joachim Werner: Nørrejske bronzebælter fra jernalderen</i> ...	133
<i>Harald Andersen: Fra tomten af en sløjfet høj</i>	144
<i>C. G. Schultz: Jellingebægeret — vor ældste kristne kalk?</i> ...	187
<i>Harald Andersen: Vinterudgravning i Braa</i>	199
<i>Jysk Arkæologisk Selskab</i>	206

FRØYA FRA REBILD

AF PETER RIISMØLLER

Afbildninger af mennesket i Danmarks oldtid er så sjældent forsøgt – eller i hvert fald så sjældent fundet – at bare rygtet om et nyt fund af en menneskelig figur vækker de allerstørste forventninger. Røber det nye fund så meget – gennem form eller fundforhold – at en selv nok så vag slutning kan drages deraf om figurens mening. Vil der være mulighed for at løfte bare en lille flig af det mørke forhæng, der blev draget for oldtidens tankeverden ved kristendommens sejr.

Eftersom arkæologiens kildestof er af materiel karakter, har det i perioder været dogme, at det kun tillod slutninger om materielle tilstande, hvorfor man afviste slutninger om religiøse og immaterielle sager. Kravet er ikke let af efterleve og har med årene tabt sin gyldighed, efterhånden som en række veloplyste fund tilsammen har indrammet visse religiøse forestillingskredse så klart, at de nu indgår i almindelig arkæologisk sprogbrug.

I sin yderste konsekvens ville kravet da også gøre den arkæologiske forskning steril og stille den udenfor kulturhistorien, foruden at en så lang række fund ville blive skudt hen mellem utydemål, at alt arkæologisk materiale ville tabe i beviskraft derved.

Alligevel er det ikke uden tvesind, et nyt fund af denne karakter her fremlægges og søges tydet i sammenhæng med andre af evident samme art. En række tilsyneladende paralleller fra nyere tid er bevidst udeladt i sammenligningsmaterialet, for derved at holde det indenfor en enkelt kulturperiode: jernalderen.

Men her rejser sig så igen det ovenfor skitserede problem: Jernalderen er en arkæologisk bestemt periode, som ikke kan forudsættes at dække en åndshistorisk eller religiøs epoke, medmindre vægtige fund eller andre kilder peger i samme retning. Det er et for al oldtidsforskning hæmmende faktum, at skrivekunsten i Norden er jævngammel med kristendommen, ja, ligefrem en umistelig del af dennes udrustning. Optegnelsen af oldkvad og myter måtte derfor blive kristne historieskriverses sag, og med



Fig. 1. Frøya fra Rebild, set forfra og fra siden.
Frøya from Rebild, front and side view. Ca. 1:7.

al skyldig respekt for disse bevarere af traditionen må det vel nok være tilladt at mene, at mytologien havde været bedre tjent med at blive nedskrevet af folk af dens egen opdragelse og åndsform.

Med disse fejlkilder indkalkuleret, skal det forsøges at placere nogle få fund af sakral-erotisk karakter fra Danmarks jernalder.

★

I juli 1946 indløb anmeldelse til Aalborg historiske Museum, at en menneskefigur af træ var fundet i Rebild Skovhuse. Jeg tog straks afsted, men var på forhånd ikke særlig optimistisk, for vejret var meget varmt og tørt og et mosefund af træ ville let være aldeles indtørret i løbet af en dagstid.

Imidlertid havde finderne taget vare på fundet på allerbedste måde. Gårdejer Ernst Kjær havde taget figuren op med de bare hænder, så kun en overfladisk beskadigelse med spaden inden opdagelsen var at se, og fru Kjær havde straks rullet den ind i lufttætte papirsække og lagt den ind i et mørkt, køligt tørvehus, så øjeblikkelig udtørring var undgået. Næstefter at lade figuren ligge i tørven, var denne behandling den bedst mulige.

Fru Kjær hentede fundet og lagde det foran mig med ordene: Der er han så (fig. 1).

Nu måtte jeg straks ændre kønsbetegnelsen. Figuren er tydeligt en kvinde, endda med de kvindelige køns karakterer så ensidigt fremhævet, at fremvisningen af dem må være formålet med skulpteringen.

Figuren er af birketræ, en let tildannet bul af et ungt træ, med oprindelig form i det væsentlige bevaret. Hoved og hals er dannet ved indskæring, øjnene er to prikker og kinderne let affladet. Bryst og bag er træets egne former let fremhævet, og ved roden breder bullen sig så meget ud, at lændernes form giver sig af sig selv, yderligere understreget ved et par artistiske snit, som viser lysken og kønsorganet. Over maven er lagt fire vandrette snit, ret dybt i træet, de bidrager på mærkelig måde til at gøre figuren levende ved at markere folder i maveskindet fremkommen ved siddende stilling. Arme er end ikke antydet, mens det er usikkert, hvorvidt figuren har haft ben, idet roden meget vel kan have dannet en tvege, men denne er afbrudt i rått brud allerede i oldtid.

Træet var så mørt, at figuren næppe kunne bære sig selv, råddent helt ind gennem kærnen, så en langvarig konserveringsproces var det første, den måtte gennemgå. Den stod på i tre år og i hele denne tid omtaltes figuren ikke offentligt, for var konserveringen mislykket, skulle man dog ikke have fundet drøftet uden at kunne tage det i øjesyn. Men naturligvis blev det fotograferet og opmålt, inden det blev lagt i det bad af petroleum og fernis, der gradvis blev forstærket og mange gange ud-

skiftet, så figuren nu er fast og hård og vejer mere end i vanddrukken tilstand.

Ved siden af figuren, så nær at det rørte ved den, lå et stykke vævet stof. Det blev straks sendt til museumsinspektør, dr. phil. Margrethe Hald, som undersøgte og konserverede tøjstykket og derefter giver følgende beskrivelse af det:

»Tøjstykket fra Rebild var ret stærkt forrevet, men i og for sig ikke synderligt medtaget af Destruktion. Det gør snarest Indtryk af at have været forslidt før Nedlægningen i Mosen, thi det har en Lapning og flere Spor af Reparationer. Nogle lange Trevler i Stoffets Grænser er knyttet sammen, og man har Indtryk af, at Stykket i sin Tid er slaaet sammen om sit Indhold (Figuren?) paa lignende Maade som den, man senere anvendte ved Bæreklæder, hvis Hjørner blev knyttet sammen«¹).

Yderligere oplyser dr. Hald, at stoffets mål er ufuldstændige. Et enkelt sted kan man følge skuddet i ubrudt forløb over en strækning på 1,20 m og kædelængden over 1,50 m. Intet af disse mål er fuldstændige, så tøjstykket må være en rest af en ret betydelig vævning. Det er vævet af venstrespundet uldgarn og teknikken er firskaflet dobbeltkipet udført som rundvævning. En lap er påsat i oldtid, af noget grovere og tættere stof end rundvævningen.

Som fundforholdene artede sig, kan det ikke bevises, at figur og tøjstykke hører sammen, selv om det er overvejende sandsynligt. Imod en samhörighed taler egentlig kun det forhold, at træfiguren var så rådden, at den må anses for at have ligget meget længe på mosefladen, før tørven groede hen over den og bevarede dens form, mens tøjstykket nok var gennemgroet med en mængde rødder, men ikke nær så opløst. Måske er tøjstykket nedlagt senere. En sådan gentagen henlæggelse på samme mose er ofte set, men er det tilfældet med Rebildfundet, gør det en forsætlig nedlæggelse i sakralt øjemed yderligere sandsynlig.

★

Fundstedet er en mose på ejendommen Brohøjgård i Rebild Skovhuse, Skørping sogn, Hellum herred. Rebild Skovhuse danner et indhak i Rold skovs masse, en trekant hvis sydlige spids rører Store Øxsø, og gennem dette indhak løber en lang dal i sydøst – nordvest, endende i den nu udtørrede fladvandssø Brodsø. Mosen, hvor fundet blev gjort, ligger nogle få hundrede meter øst for Brodsø og er kun en halv tønne land stor, men meget dyb, den blev under første verdenskrig afgravet for et par små meter tørv og under sidste verdenskrig atter for et lignende lag. I bunden af denne sidste afgravning blev figuren fundet.

I pollenprøver, udtaget af det vævede stof af afdelingsgeolog J. Troels-Smith og undersøgt af museumsinspektør Svend Jørgensen, viser som

hovedresultat: »Alt i alt faar vi da Billedet af en lille fugtig Højmose, der ligger i en Egn overvejende med Egeskov, hvor Menneskene har skabt en Del Rydninger, der giver Plads for ret magre Agre og tørre Overdrev«. Denne karakteristik passer på egnen den dag i dag, kun har bøgen i mellemtiden taget overhånd over egen og er igen i sin tur ved at blive udkonkurreret af rødgranen, som nu i omtrent lige blanding med bøg er skovens dominerende træ. Egen og dens følge findes dog stadig, ligesåvel som lyng.

Dette stykke land synes at have været beboet under det meste af oldtiden. Hellekister forekommer såvelsom runde gravhøje, hvis tid ikke er afhjemlet og meget vel kan være dolktid, men også kan rumme bronzealdergrave og i hvert fald i et par tilfælde har indeholdt sekundærgrave fra yngre bronzealder. Førromersk jernalder er påtruffet i Rebild by, hvor brandgrave med sparsomt jernudstyr ligger under en meter gråt flyvesand, mens romersk jernalder forekommer næsten overalt i byen og egnen, hvor både urnebegravelser, stensatte grave med rigelige udstyr af sorte lerkar og spredte fund af skubbekværne tyder på bosættelse af almindelig nordjysk art. Et korsformet jernspænde af germansk type er fundet i et ildsted i Rebild by, hvor flere lignende ildsteder synes at have været opgravet gennem tiden. Alt i alt en fortløbende bosættelse fra yngste stenalder til og med yngre jernalder.

Hvorledes dette forhold harmonerer med egnens bebyggelsesforhold i almindelighed, er ikke let at få rede på, idet den nærmeste omegn er skovdækket og har været det i meget lang tid. I skovene på alle fire sider af Rebild findes meget tætte grupper af gravhøje, men hvor disses tid kan konstateres, synes den at være yngre stenalder, idet både hellekister og stendyngegrave forekommer, og de urørte gravhøje – som er de fleste – er af samme form som de til dolktid daterede. I Skørping stationsby ligger en boplads fra samme tid under Otterup mose, nu dækket af et par meter tørv og under grundvandets nuværende niveau.

Bebyggelsesforholdene kan – med forbehold for fremtidige fund – tydes omtrent således: Hele den sydlige del af Skørping sogn har været tæt beboet i dolktid, hvilket kan hænge sammen med tilstedeværelsen af skrivekridt i store mængder lige under et tyndt lag overjord, så de flintførende lag var let tilgængelige. Efter nævnte tid har skoven bredt sig over det meste af arealet og kun på Rebild-bygdens marker har mennesker holdt sig fast og modstået skovens fremtrængen. I jernalder synes en befolkningstilvækst at være sket – som overalt i Himmerland – og denne tilvækst har øget udnyttelsen af den meget lette jord, så denne er begyndt af fyge. Der findes således flyvesand i pollenprøverne fra tøjstykket, og i Rebild by og vest herfor ligger svære revler af flyvesand ovenover jernalderens ældste gravfelter og tørvemoser, som er presset sammen af indtil 3 m flyvesand.

På Brohøjgårds mark, få hundrede meter sydvest for fundmosen, er undersøgt tomten af en fritliggende bageovn, klinet op af ler i hesteskoform over et skelet af grene og teglbrændt ved ophedning indefra. Denne ovn kan være fra en hvilkensomhelst tid mellem vikingetid og overgangen til skorstenen, som fandt sted mellem 1500 og 1800, alt efter brugerens økonomiske forhold; men den forudsætter naturligvis en menneskebolig i nærheden. Et rent fundtomt tidsrum er vistnok vanskeligt at finde for Rebild Skovhuses vedkommende, mens de omliggende skove ikke frembyder fund mellem dolktid og middelalder.

Rebild by følger nogenlunde samme skema; som Skovhusene har den fund fra det meste af jernalderen og nævnes som landsby i middelalder. Navnet betyder Reb-hylt = den rebede skov. Bøndernes inddelte skov.

Historisk tegner sig da billedet af et lille samfund af bønder, der i årtusinder har hælet livet på den ringe jord, overladt til sig selv i deres indelukke mellem mægtige skove på alle sider. De nærmeste naboer var oldtidsbyerne Skørping mod øst, Gravlev mod vest og Rold mod syd, alle en milsvej borte og skilt fra Rebild-bygden af tæt skov.

Ad arkæologisk vej at indpasse Brohøjgård-fundet i denne lange tidsfølge, lader sig ikke gøre med sikkerhed. Tøjstykket minder meget om et fragment fra voldgraven i Borremose og har andre lighedspunkter med en kjole fra Huldremose på Djursland, så en forsøgsvis datering til jernalder måtte være tilladelig. Men først med pollenanalysen ligger dateringen fast, eller dog afgrænset til en kulturperiode. Derom skriver museumsinspektør Svend Jørgensen:

»Der foreligger 3 Enkeltprøver, taget fra Tøjstykket. Prøverne saa alle ens ud. De var stærkt indtørret og bestod tilsyneladende af lyse brune »Totter« holdt sammen af en lidt mørkere brun Grundmasse. Efter et Opkog i Vand kunde man i Mikroskop iagttage, at »Totterne« ganske overvejende bestod af Sphagnumblade (Blade af Tørvemos) i alle Grader af Humificering fra helt friske til næsten ukendelige, og mellem dem fandtes en mørk, brun amorf Masse (Humus) . . . I Prøverne fandtes endvidere en Smule meget fint rullet Kvantssand – muligvis Flyvesand.

Pollen var i alle Prøver bevaret særdeles godt – kun ganske lidt Destruktion (0,18 %) og kun 0,32 % var ubestemmelig p. Gr. a. Foldning.

De tre Enkeltprøver viser en saa smuk Overensstemmelse saavel i Hovedtræk som i Enkeltheder, at man med fuld Føje kan tillade sig at opsummere dem og betragte dem som eet Spektrum. En enkelt, tilsyneladende grel, Afvigelse udviser *Trifolium repens* L. (Hvidkløver) med procenterne 10, 0,9 og 0,75; de 10 % i A 2784 maa givetvis hidrøre fra makroskopisk tilført Pollen.

Vi har nu et nogenlunde sikkert Pollenspektrum, der maa være samtidigt med Tøjstykket og formodentlig ogsaa med »Frøya«, men det maa

understreges, at Spektret hidrører fra en Sphagnummose og ydermere fra en ganske lille Mose, hvilket forringer dets Værdi betydeligt.

Tilbage staar nu at indpasse Spektret i et Diagram fra Mosen eller fra en nærliggende Lokalitet og derved faa en Datering af Fundet.

Fra selve Mosen findes intet Diagram, og Prøver til et sådant foreligger ikke og kan sikkert ikke skaffes. Fra tilgrænsede Dele af Himmerland foreligger imidlertid en Række Diagrammer (*Knud Jessen* 1935 og 1945, samt *B. Brorson Christensen* 1948); men selv ved Udvisning af stor Liberalitet maa det erkendes, at det ikke er muligt at passe Frøya-Spektret ind i disse Diagrammer blot med nogenlunde Sikkerhed. Aarsagen er ikke vanskelig at finde; Pollenspektret er utvivlsomt lokalt præget og Diagrammer fra de nævnte Moser lider under det samme. Endvidere har Kulturpaavirkningerne i Jernalderen været saa store og saa varierende fra Sted til Sted, at Konnektioner bliver en meget vanskelig og betænkelig Sag.

Ud fra selve Spektret kan der dog drages enkelte Slutninger.

Forekomsten af *Secale L.* (Rug) angiver, at Prøven er samtidig med eller yngre end romersk Jernalders Begyndelse. M. H. t. Dateringen opad i Tid staar vi ikke saa sikkert; Rug optræder kun i lave Procenter, *Fagus* (Bøg) er lav 1,8 %. Ud fra disse Forhold kan man med Forbehold antage, at Spektret er ældre end Ry II (ca. 400 e. Chr.). Det vil sige, at Tøjstykket og formodentlig ogsaa »Frøya« er blevet lagt i Mosen paa et Tidspunkt i romersk Jernalder, med de Forbehold, der er taget ovenfor«.

I sin udtømmende karakteristik giver museumsinspektør Svend Jørgensen endvidere en liste over planter, hvis pollen er fundet i prøverne. »De relativt mange Kulstumper maa ogsaa betegnes som Kulturspor«²⁾.

Til disse, ad pollenanalytisk vej fundne, oplysninger kan føjes den ad arkæologisk vej fremkomne, at netop romersk jernalder sikkert er den kulturperiode, da flest mennesker har boet i Rebild-bygden. Fundene er fremkommet så spredt i tid og rum, at en statistik over dem ikke lader sig opstille, men i hvert fald tre gravpladser lader sig fastlægge indenfor bygden i romersk jernalder, mens landsbyen tilslører en boplads og to andre ligger indenfor kort afstand derfra.

Rebild-bygden har da antagelig bestået af mindst tre bopladser i romersk jernalder. Bygdens grænser i denne tid kan ikke nøjere fastlægges, men at de har bestået af højskov, derom kan ikke tvivles.

Hvor stor Rebild-bygden har været i romersk jernalder, kan ikke konstateres uden vidtgående undersøgelser i skovene. Holder vi os til, hvad de spredte og ret tilfældige fund oplyser, plus de oplysninger, pollenanalysen giver, skal området nok nogenlunde have svaret til nutidens dyrkede areal.

Så omtrentlige disse resultater er, må det dog ikke glemmes, at kun ganske få egne kan give dem mere nøjagtige. Rebild-bygden har den

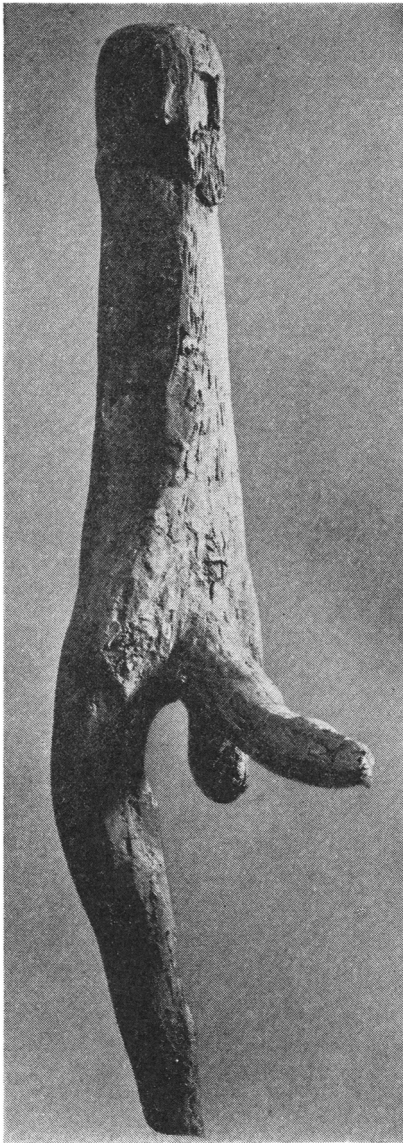


Fig. 2. Mandsfigur fra
Broddenbjærg.
Male figure from
Broddenbjærg. Ca. 1:6.

fordel at være afgrænset af urgammel skov på alle sider, dens forhold er alligevel mere overskuelige end bygder, hvis grænser er udflydende.

Til sammenligning med kvindefiguren fra Rebild har vi, indenfor rimelig afstand, egentlig kun et par fund. Dette er ikke mærkeligt, når figurens primitive tildannelse tages i betragtning; lignende figurer kan være fundet i massevis uden at have vakt nogens opmærksomhed. Løseligt tildannet træ findes ikke sjældent ved tørvegravning, og når det så

tilmed er så råddent som Rebild-figuren, kan det skæres igennem med tørvespade eller skovl uden at nogen lægger mærke til det. Det er i virkeligheden en bedrift af finderne, at denne sære oldsag blev reddet for forskningen.

I 1888 fandtes i Broddenbjærg mose i Asmild sogn ved Viborg en mandsfigur af træ, dannet af en tvege, hvis to grene danner benene, mens hovedstammen danner krop og hoved, et strengt mandshoved med bistre øjne. En vinkelstillet gren danner fallos, hvis potens er så stærkt fremhævet, at dette må være den egentlige hensigt med figuren, hvilket yderligere bekræftes derved, at denne fallos var salvet med en harpiksholdig masse. Mandsfiguren stod ved en bunke sten, hvoriblandt knusesten af kvartsit, og et lerkar var henstillet ved den³⁾ (fig. 2).

En datering til yngre bronzealder er forsøgt, men nogen skarpere tidsfæstelse kan være vanskelig så længe efter, særlig da lerkarret ikke blev bevaret. Dog vil knusestenene, der erfaringsmæssigt findes hyppigst nær jernalderens bopladser, snarere trække dateringen opad, måske endda ikke så lidt.

En af begrundelserne for dateringen til bronzealder er denne periodes falliske billeder på sten, således især et urnelåg af sandsten fra Maltegården i Gentofte sogn nær København, der viser en brudscene⁴⁾, og en stærkt fallisk mandsfigur på en sten fra Rold⁵⁾. Disse danske fund har paralleller i vestsvenske fund af helleristninger og synes afgjort at tyde på en dyrkelse af avlekraften i yngre bronzealder. Stenbillederne forsvinder nok i jernalder, men det hører snarere sammen med ophøret af ristningsteknikken end med et skifte i religion.

Ved landsbyen Braak nær Eutin i Holsten er for ret nylig gjort et fund, der forener Broddenbjærg- og Rebild-fundene på mærkelig måde⁶⁾. I en kedelmosse fandtes en lille holm med nævestore sten i stor mængde liggende i en halv snes lag af hver ca. 20 cm tykkelse, bestående af aske og trækul. Stenene var mærket af ilden og må være kastet i det brændende bål, som må være tændt så mange gange, som lagene angav, og velsagtens med ret store mellemrum, eftersom et skille mellem lagene har kunnet dannes.

Ved denne bålplads fandtes med kort indbyrdes afstand to menneskefigurer, mand og kvinde, af egetræ og dannede ved tildannelse af tveger, ganske som figurerne fra Broddenbjærg og Rebild. Hovederne er bedre udformet end på kvinden fra Rebild, men viser nogen lighed med Broddenbjærg-manden, og i lighed med de jyske figurer er der intet forsøg gjort på at give figurerne arme, mens deres køn er fremhævet på samme drastiske måde. Den væsentligste forskel er de holstenske figurers størrelse. De er 3 meter høje, hvor Broddenbjærg-manden er 0,88 m og Rebild-kvinden 1,05 m høje (fig. 3).

Måske er vi i stand til at navngive disse figurer.

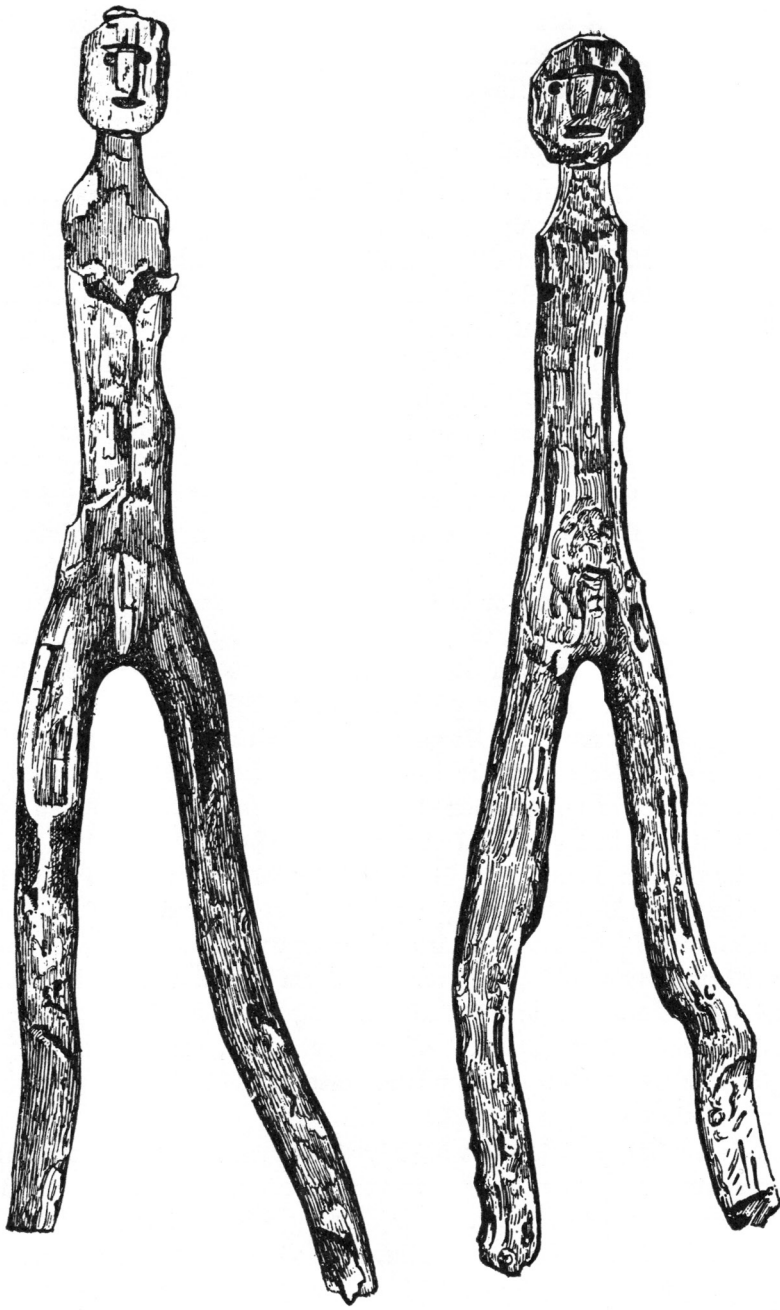


Fig. 3. Kvinde- og mandfigur fra Braak. (Efter Offa 1949).
Figures of woman and man from Braak. (After Offa 1949). Ca. 1:18.

Ved det store juleblot i Trondheim viede jarlen på Hlade den første drik til Odin for dåd og sejr, den anden til Njord og Frøy for godt år og fred. Her er de to store gudeslægter placeret i rangfølge efter vikingetidens vurdering; først de aristokratiske og krigerske Aser, siden de folkelige og fredelige Vaner.

Njord var guden for vind og sø, han påkaldtes af søfarende og fiskere. Tillige rådede han for velstand. Han avlede med sin søster børnene Frøy og Frøya og dette for vikingetiden mærkelige forhold holdt sig i slægten, så også dette søskendepar nævnes som mand og hustru, selv om de også har andre elskovseventyr og i det hele taget ofte nævnes for deres kønslige attrå. Da Frøy ønsker jættemøen Gerd og får at vide, at hun – tvunget ved trusler om trolddom – vil møde ham om ni nætter, udbryder han:

Lang er natten,
længere er to,
hvor kan jeg udholde tre.
Ofte mig måned,
kortere syntes
end den halve længselens nat.

Om Frøya siger Loke ved Ægirs gæstebud:

Ti kun Frøya,
dig kender jeg nøje,
du er ikke fri for fejl.
Alle blandt Aser
og Alfes sønner
har du til hore haft.

Og jættekvinden Hyndla siger hende lige i ansigtet i Hyndlasangen:

Du løb efter
Od lysthunrig.
Selv lod du flere
din særk lette.
Lysten du, tøjte,
løber om natten
som med bukke
brunstig ged⁷).

Om den Od, som Hyndla nævner, siger en anden beretning, at Frøya fattede elskov til ham, men han drog langt bort til et fremmed land. Frøya længtes efter ham, så hun græd guldtårer for hans skyld. Måske har man lov at sige, at Hyndlas bedømmelse af sagen er kvindelig og Snorres fortælling gengiver den mandlige bedømmelse af samme sag. Men alt i alt er sagn og beretninger om Frøy og Frøya så sene og så

digterisk omarbejdede, at vi kan være sikre på, at de i folkemunde i oldtiden har lydt betydeligt mere frimodige. Adam af Bremen fortæller om gudehovedet i Upsala, at mange og skammelige sange blev sunget foran Frøys falliske billede i templet. Havde den fromme klerk dog bare overvundet sin blu såvidt, at han optegnede dem.

Fra Njord arvede Frøy og Frøya værdigheden som guder for fred og velstand, billedligt symboliseret i svinet. Frøys hellige dyr var galten Gyldenbørste og Frøya bar – blandt andre – tilnavnet Syr = So. En tid, der bruger svinets navn som skældsord, har vel vanskeligt ved at fatte, at samme ord kunne være indbegrebet af trivlse og velstand, men i folkesproget har vi dog endnu ordet »svineheld« som en arv, og børnenes sparegris er vel en sen ætling af Gyldenbørste. Er de fire læg på Rebild-figures mave mon ikke oldtidskunstnerens forsøg på at antyde gudindens liflige fedme?

I mange af myterne om Vanerne genfindes træk af en vårkult, en dyrkelse af sol eller himmel, som årlig befrugter den længselsfulde jord, men atter drager bort om høsten, hvorfor jordgudinden græder af længsel. Som alle andre oldsagn er de sløret af billedsprog, hvis kode ikke er overleveret, men bagom alle omskrivninger kommer vi med fortællingen om Nerthus hos Tacitus, der nævner en række germanske stammer og siger:

»Hos disse folk enkeltvis er der ikke noget at mærke sig med undtagelse af, at de i fællesskab dyrker Nerthus, det vil sige: den moderlige jord. De mener, at hun blander sig ind i menneskenes færden og kører omkring til folkene. På en ø i oceanet findes en aldrig vanhelliget lund, og i denne en indviet vogn, der dækkes med et tjæld. Præsten er den eneste, der har lov til at røre ved den. Han mærker, når gudinden er tilstede i dette lønlige skjul, og mens hun ager afsted på sin vogn, trukket af kvier, ledsager han hende under tegn på dyb ærefrygt. Da er der glade dage; der holdes fest på de steder, hun viser den ære at komme til; man går ikke i krig og tager ikke våben i hånd, alt jærn er gemt hen under lås og lukke. Fred og ro er det eneste, man sætter sin hu til. Det står på så længe indtil gudinden har fået nok af at færdes mellem menneskenes børn, og præsten derfor bringer hende tilbage til det hellige sted. Derefter bliver vognen og tæpperne og – hvis man har sind til at tro det – selve guddommen tvættet i en skjult liggende sø. Trælle gør tjeneste ved tvætningen, og dem sluger søen øjeblikkelig. Derfra hidrører den lønlige rædsel og den fromme uvidenhed om, hvad det er, ingen får at se, uden han er døden vis«⁸).

Denne beretning har været dissekeret og kommenteret så ofte, at det må være nok at sige, at Tacitus sikkert ikke har beretningen på første hånd, så en del forskydninger også her kan forstyrre tydingen. Tilbage er dog billedet af et årligt vårritual, gennem hvilket den kvindelige frugt-

barhedsgud bringer foråret ud til marker og kvæg, mennesker og jord. Til forståelse af Vanernes væsen bidrager Tacitus lige så meget som hele Edda-digtningen.

I diskussionen om den rette forståelse af Nerthus-beretningen indgår også forsøget på at genfinde den ø i oceanet, som gudinden kørte rundt på. Det er nu sikkert at tage den gamle romers ord for bogstaveligt. Selv om man ville gætte på en af de mindre danske øer – og mere end gætte kan der aldrig blive tale om – ville en rundkørsel med kvieforspand dog tage så lang tid, at al tålmodighed ville være opbrugt og våren forlængst være sommer og høst, inden toget nåede rundt til alle.

Lad os antage, at al viden om kristen gudstjeneste var samlet i en enkelt beretning om højtidens forløb, uden stedsangivelse. Hvis man så ville søge stedet, kunne det findes i hvert sogn i kristenheden.

Ligeså skal vel Nerthus-myten behandles. Er kvindefiguren fra mosen i Rebild Skovhuse det fattige billede af frugtbarhedsgudinden, har hendes »sogn« vel været den velafgrænsede bygd mellem skovene, hvis få kvadratkilometer nok kunne være passende område for en rituel rundrejse til de troendes marker og bopladser. Nerthus har ikke alene haft sin helligdom et enkelt sted, men indenfor hver bygd eller stammeområde.

Om navne kan altid diskuteres, hvor stoffet er så flertydigt som her. Det sikre er, at et gudepar for frugtbarhed og fred har eksisteret i folkets tro, snart med kvinden, snart med manden som dominerende part. Nu er de tre fund tilstede som vidner i sagen: manden stående ved sit alter, parret ligeledes ved altret og kvinden henlagt på mosefladen med et stykke af sin beklædning – eller af de tæpper, som Tacitus taler om. I alle tre tilfælde er vidnerne påtruffet i ganske små moser som – for de to jyske funds vedkommende – i oldtiden lå i skov. Indtil gyldige modgrunde kan anføres, må det være tilladt at nævne disse enfoldige menneskefigurer med gudeparrets navne: Frøy og Frøya, for selv om disse navne måske kan være senere end romersk jernalder, repræsenterer de dog det samme sæt forestillinger om beskytterne af vårens overstadige hengivelse til elskov, frugtbarhed, godt år og fred.

SUMMARY

Frøya from Rebild.

Representation of the human form was so rarely attempted – or at least is so rarely found – in prehistoric Denmark that the report received by Aalborg Historical Museum in July 1946, that a wooden figure of a human being had been found, aroused the wildest of hopes – hopes that perhaps a corner of the veil which the coming of Christianity drew over the beliefs and superstitions of prehistoric times would at last be lifted.

The figure (fig. 1) was found in a little peat-bog of less than an acre in extent, at Rebild Skovhuse, a cleared valley running into the immense Rold Forest in north Jutland. It was of birch and so rotten that it was only the care with which the farmer had taken it up and the equally careful conservation, which lasted three years, that preserved it for our study. It is 1.05 meters tall, formed of the bole of a young tree and only sketchily shaped on the basis of the original tree-form. The figure is clearly that of a woman, the sexual characteristics being particularly emphasized. The arms are not represented, while the legs, probably formed by a fork, had been broken off before the figure was placed in the bog.

Besides the figure was a large piece of woven material. It was worn and patched, and of four-shaft weave most resembling the Iron Age cloth from Borremose¹). It had perhaps been originally wrapped around the figure. Pollen analysis suggests, with reservations, a dating to the Roman Iron Age²).

Only two discoveries have been made in or near Denmark of figures comparable with the female figure from Rebild. In 1888 a male figure was found in Broddenbjærg peat-bog near Viborg (fig. 2). It was fashioned of the fork of a tree, the main trunk forming the head and body and two branches of the fork the legs, while a third branch projecting at an angle formed the phallus, the potency of which was so emphasized that it without doubt forms the *raison d'être* of the figure. The statue was found besides a heap of stones and a pottery vessel was placed by its side³). It has been dated to the Late Bronze Age but is more probably later.

More recently, at Braak near Eutin in Holstein, two figures, one male and the other female (fig. 3), were found on a little island in a saucer-shaped peat-bog together with several superimposed layers of blackened stones, ashes and charcoal⁴).

These discoveries are clearly those of gods and goddesses lying besides their altars. But is it possible for us to give their names? We know from the sagas that in the Viking Period the Scandinavians worshipped, in addition to the warrior Asa-gods, the more peaceful Vana-gods, the spirits of the weather, of land and sea, of the family of Njord. And Tacitus gives us a picture of this Njord, or Nerthus, as a goddess of fertility. Concerning Njord's children, Frøy and Frøya, who were also man and wife, many scandalous verses have survived telling of their sexual adventures, and countless more, now lost, were said by Adam of Bremen to have been sung before the phallic statue of Frøy at Upsala. Clearly a god and a goddess of fertility were worshipped throughout the Iron Age, and until valid counter-arguments are found it may be permitted to call these simple representations by the names of Frøy and Frøya.

Peter Riismøller.

★

NOTER

¹) Margrethe Hald: *Olddanske Tekstiler*, s. 16. ²) Svend Jørgensen i rapport 453/52 fra Moselaboratoriet. ³) Arthur Feddersen: *To Mosefund. Årbøger 1881*, s. 269–74. ⁴) Brøndsted: *Danmarks Oldtid II*, s. 276. ⁵) I Regnar Petersens *privatsamling i Nysum*. ⁶) Hermann Schwabedissen: *Die Bedeutung der Moorarchäologie für die Urgeschichtsforschung*, *Offa B.* 8. 1949, s. 65. ⁷) *Kvadene i Martin Larsens oversættelse*. ⁸) *Nerthus-myten i Gudmund Schüttes oversættelse*.